

A dues veus: de Carme Montoriol a Maria Vila

Text > IRENE TARRÉS, poeta i professora de llengua catalana i literatura

Els dies 18, 19 i 22 de desembre de l'any 1935, a la sala de conferències de la Llibreria Catalònia, les actrius Maria Vila, Maria Morera i Margarida Xirgu van participar en una conferència-recital amb el lema «El teatre i jo», convidades pel Lyceum Club de Barcelona. Al fons Carme Montoriol de la biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres hi ha el manuscrit del discurs que la dramaturga, poeta i novel·lista va escriure per a Maria Vila, probablement com un favor personal. El que es nota en el traç ràpid de l'escriptura, en la vivor de les expressions i en alguns canvis en la fluïdesa del discurs és que segurament Montoriol va transcriure el testimoni oral de Vila i el va anar modelant directament, tot i que hi ha una pàgina en què es va assegurar de fer més entenedora la versió definitiva i la va reescriure sencera, després d'haver ratllat l'anterior. El comentari crític de Janot Puig del primer de gener de 1936 al setmanari català *Després* no amaga un cert menyspreu vers l'acte, posant al mateix nivell les conferències —ell els diu «confidències»—, vinculades a la professió artística de les tres actrius, al «Déu lo guard» de «la filla de la portera, que també diuen que fa teatre i ho fa tan bé!».

Els trenta del segle passat van ser uns anys de crisi per al teatre, i la ma-

joria d'actors vivien en una situació precària, cosa que en va impulsar molts, entre els quals hi havia Maria Vila, a formar part del Sindicat d'Artistes Teatral d'Espanya, fundat el 1919, i que el juliol de 1936 va ingressar al Sindicat Únic d'Espectacles Públics de la CNT (SUEP-CNT). L'organització propugnava un projecte revolucionari, una de les iniciatives del qual era la socialització del teatre, que consistia a assignar a cada teatre una compa-

nyia especialitzada en un gènere determinat, encapçalada per alguns dels intèrprets de prestigi del moment en qualitat d'actors i directors. En el cas del tàndem Vila-Daví, la companyia que van fundar Maria Vila i el seu marit a començament dels anys vint, es va especialitzar en la comèdia en català al Teatre Romea, amb Maria Vila com a primera actriu i Pius Daví com a director i primer actor. Francesc Foguet ens en parla en el seu llibre *Teatre, guerra*

>> *Retrat de Maria Vila i Pius Daví al camerino, fent-se els últims retocs abans de sortir a escena.*

Foto: CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I MUSEU DE LES ARTS ESCÈNIQUES. INSTITUT DEL TEATRE.

FONS MARIA VILA I PIUS DAVÍ (JOSEP BRANGULÍ I SOLER).

>> *Maria Vila i Maria Morera en una escena de La ben plantada, d'Eugeni d'Ors. Foto: CENTRE DE DOCUMENTACIÓ I MUSEU DE LES ARTS ESCÈNIQUES. INSTITUT DEL TEATRE. FONTS MARIA VILA I PIUS DAVÍ (SAGARRA I TORRENTS).*

i revolució, 1936-1939 (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005).

Va ser també una dècada d'auge de veus femenines i feministes, des de les que s'agrupaven sota el paraigua d'organitzacions com el Lyceum Club fins a les que actuaven més per lliure, com Rosa Maria Arquimbau, que es definia com «una feminista una mica diferent de les altres», tal com recull Julià Guillamon a l'interessant assaig *L'enigma Arquimbau* (Comanegra, 2015). Precisament, el 1936 la companyia Vila-Daví va estrenar les obres *Amunt i crits* i *Les dones sàvies*, d'Arquimbau, dues obres que, malauradament, s'han perdut. Dos anys més tard portaria a l'escenari *Marie la Roja*, de la qual sí que s'ha conservat el manuscrit i que els lectors d'ara podem llegir en les edicions d'Arola, tant en el *Teatre reunit* de l'autora, amb un pròleg de Julià Guillamon, com en l'antologia d'obres de dramaturgues dels anys trenta *Pioneres modernes*. També en aquells anys Carme Montoriol va veure estrenades les seves obres dramàtiques: després del debut amb *Labisme* (1930), la següent *L'huracà* (1934), *Avarícia* (1936) i *Tempesta esvaïda* (1936). Montoriol era membre activa del Lyceum Club (l'havia presidit el 1932), al costat d'Aurora Bertrana i altres escriptores, periodistes i dones que destacaven per la seva empenta en terrenys tradicionalment reservats al sector masculí. El desembre de 1935, quan Vila, Morera i Xirgu van accedir a exposar els records i les

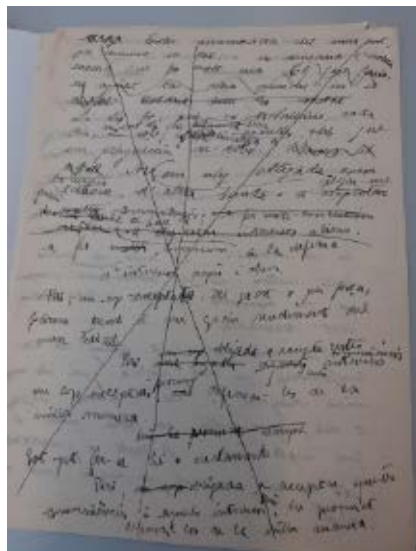
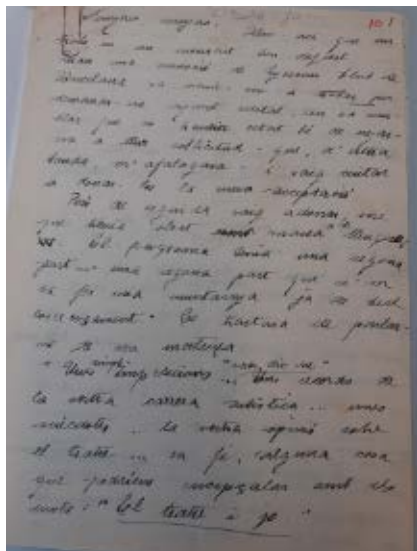
experiències propis, les membres del Lyceum poc podien pensar que el club tenia els dies comptats i que la darrera iniciativa de l'organització, fins llavors amb els drets de les dones en el punt de mira, tindria per objectiu, un any més tard, proveir de necessitats bàsiques els homes que eren al front amb «La Motxilla del Combatent».

Les paraules de Maria Vila, el desembre de 1935, no auguraven, encara, aquest escenari. La mirada era cap al passat i es va centrar en dues anècdotes. L'una fa referència a una de les primeres temporades de la companyia Vila-Daví a Girona (a partir de les poques dades que ens ofereix l'actriu, no hem pogut localitzar la crítica referida ni aclarir de quin autor es tracta, però agraïm, en aquest sentit, l'ajuda de Núria Bonet, de la Biblioteca de Catalunya; Begoña Álvarez, del Centre de Documentació i Museu de les Arts Escèniques i la Biblioteca de l'Institut del Teatre, i Laura Moré, dels Fons Especials de la UdG). L'altra anècdota se situa a Sant Sebastià, durant una de les representacions de *Mar i cel*, d'Àngel Guimerà, estrenada el 1925, amb Enric Borràs com a actor (resulta divertida la confusió lingüística inconscient de tots dos actors). Són unes vivències que traspuen allò que Vila havia confessat en una entrevista a Mercè Rodoreda tres anys abans, quan parlava de la seva trajectòria vocacional: malgrat les contrarietats, la vida dels artistes «té també les seves compensacions; vivim

intensament, vivim de pressa i fruïm de grans emocions».

La tasca de Maria Vila com a actriu i empresària significa la difícil continuïtat del teatre català durant i després de la Guerra d'Espanya, en contraposició al silenci a què es van veure sotmesos molts altres artistes i intel·lectuals, com la mateixa Carme Montoriol. Sobta veure que en cadascun dels contes inèdits de Montoriol escrits durant l'època de la dictadura, i que es conserven a la biblioteca Carles Fages de Climent, hi ha un retall en el lloc on hi havia hagut la seva signatura, com un gest que s'afegeix a l'esborrament de l'escriptora. Un gest que contrasta amb el text que publiquem juntament amb aquest article, en el qual Montoriol va contribuir a donar veu a una actriu, que és el que, de fet, fa el teatre.

Xirgu, Morera i Vila van començar a actuar de ben joves; Morera i Vila, en un entorn familiar propici, pràcticament nascudes «a les taules», com diu l'actriu en la conferència, i Xirgu als ateneus obrers del barri antic de Barcelona, que freqüentava amb el seu pare. Margarida Xirgu, a més de ser intèrpret i empresària com Maria Vila, també va desenvolupar una tasca pedagògica important com a directora de l'Escola Municipal de Arte Dramático de Montevideo, del 1949 al 1957. L'exili de Xirgu, el silenci de Morera després de l'ocupació feixista i la supervivència de Maria Vila en companyies espanyoles durant la primera postguerra i

>> Dues pàgines manuscrites d'«El teatre i jo».

(Foto: BIBLIOTECA CARLES FAGES DE CLIMENT DE FIGUERES. FONTS CARME MONTORIOL.)

en teatres catalans a partir de 1946, tot contribuint a la recuperació del teatre català, són tres grans exemples de les conseqüències d'una situació política tan dura com fou la dictadura franquista, no només en la vida d'aquestes dones, capaces de posar-se en la pell d'una vella, una boja, una roja o la filla d'una portera, sinó també en el seu art.

Afortunadament, tenim a les mans el tresor testimonial dels records d'una de les tres actrius i el gaudi de poder-los resseguir en la lletra d'una escriptora com Montoriol, que, malgrat els esforços ingents del règim per aniquilar una llengua, unes veus i una manera de ser en el món, no ha caigut en l'oblit, tal com palesa la tasca de reedició de les seves obres i la recent posada en escena d'*Huracà* (TNC, 2021). El fet de recuperar, ara, les paraules que Carme Montoriol va escriure per a Maria Vila (o transcriure d'ella), a més de fer reviure la interessant conferència de l'actriu, també contribueix a eixamplar la restitució del llegat de l'escriptora, que es va veure forçada a un exili interior a partir de 1939, sense la possibilitat de publicar les seves creacions ni d'explorar altres horitzons.

Amb l'objectiu de facilitar la lectura del text, n'hem modernitzat l'ortografia i la puntuació. També hem accentuat els diacrítics segons la normativa actual. Hem respectat, però, les ratlles en els casos en què ens ha semblat que esdevenien interessants les vacil·lacions i les diverses alternatives de cada expressió.

El teatre i jo..., de Carme Montoriol (per a Maria Vila)

Senyores i senyors,

Heus ací que em trobo en un moment ben difícil. Quan una comissió de Lyceum Club de Barcelona va venir-me a trobar per demanar-me aquest recital, em va semblar que no hauria estat bé de negar-me a llur sol·licitud —que, d'altra banda, m'afalagava— i vaig cuinar a donar-los la meua acceptació.

Però de seguida vaig adonar-me que hauria obrat massa a la lleugera. El programa tenia una segona part..., una segona part que se'm va fer una muntanya, ja que de bell començament es tractava de parlar-los de mi mateixa.

«Unes simples impressions...», van dir-me. «Uns records de la vostra carrera artística... unes anècdotes... la vostra opinió sobre el teatre... en fi, alguna cosa que podríem encapçalar amb els mots: *El teatre i jo*.»

Però, tanmateix, fins a veure'm davant d'unes quartilles en blanc no em vaig fer ben bé càrrec de l'enorme dificultat de l'empresa.

Us prego que em perdoneu si no vaig saber mesurar, a temps, les meves forces. I si passeu una mala estona, tingueu la seguretat que jo l'he passada, i l'estic passant, molt pitjor que no pas vosaltres.

Es pot dir quasi que he nascut a les taules, jo, filla d'un actor i d'una actriu. La meua entrada al teatre català vaig fer-la, precisament, a fi de la seva èpo-

ca, diguem-ne, pintoresca, quan els còmics començàvem a ésser considerats, si fa no fa, com la resta de la gent, i fins els periodistes no es malfiaven ja de nosaltres. Hauria passat el temps beneït —que sentia recordar encara [al] meu entorn, amb recança— en què s'exigien, a l'actor, dos vestits: un de negre i un altre de jaqué, i, a l'actriu, tres parells de sabates: blanques, negres i roses. D'aquestes exigències, podeu deduir-ne l'esplendidesa del vestuari amb aripò, senyors meus; els nostres amics, valoreu la mandra de titllar els còmics de pròdigs i les pobres còmiques, de dones fatals!

Anècdotes!... Anècdotes!... El meu ram de les anècdotes es troba ésser molt esquitit. Potser la més graciosa és la referent a una de les meves primeres temporades a Girona, al cap ja de la companyia Vila-Daví, formació que compta amb més de quinze anys d'experiència. Fèiem català i castellà alternativament, com solia fer-se i es fa, encara, en moltes ciutats de Catalunya. Vaig debutar amb una obra castellana, no recordo quina. Amb raó o sense —prescindiré de voler-ho escatir—, el més reputat dels crítics locals em va deixar, vulgarment parlant, com un drap brut. Em negava la més petita condició i no tenia cap qualitat ni mica de comprensió del que era teatre.

Però ni que donem la primera representació catalana i el mateix crític, a la meua gran sorpresa, descobrim en la jove Maria Vila una actriu de gran pervindre. Si prediu una carrera brillant i gloriosa, es complau a prodigar-li tota mena de qualificatius elogiosos.

Què ha passat? Doncs, senzillament, que el bon senyor s'entesta a distingir dues diferents actrius —d'un mateix nom (això arriba a concedir-ho)— allà on no hi ha sinó una mateixa persona, i en endavant veurà treballar l'una o l'altra d'aquelles actrius, segons que li agradi o que no li agradi la labor de l'artista. Als pocs dies, la gent que acut a taquilla demana, molt seriosament: «quina de les dues Maria Vila actua: la bona o la dolenta?». No cal dir-vos que actuava sempre «la bona». Tinc el bon costum com a norma de no sortir a les taules sense saber-me els papers de memòria. Però hi ha autors, no sé per què, especialment difícils. Es tractava de la reestrena d'una obra d'un d'aquests autors difícils per a mi —obra de molt d'èxit. Ja en l'assaig general vaig

El teatre i jo

Amagades sota aquest lema la Vila, la Morera i la Xirgu es presentaren a la sala Catalònia, invitades per Lyceum Club. Com que tracte és tracte, presentant-se i dient: Senyors, el teatre... Van complir de sobres el deure —si senyors!— i amb quatre recitals es van fer aplaudir.

A nosaltres ens sembla un encert el fer exposar les confidències als actors interessants (per mitjà de conferències, si hom hi vol fer diners, o bé, d'opuscles) perquè això fermenta, però volem un dissabte de glòria de tots els recons; un Déu lo guard també ens el dona la filla de la portera que també diuen que fa teatre i que ho fa tan bé!

>> Retalls de premsa sobre «El teatre i jo» a Després i La Humanitat. (Foto: ARXIU DE REVISTES CATALANES ANTIGUES)

aquell instant tinc noció de la nostra relliscada. El meu home, que era entre bastidors, em digué, després, haver suat sang. Però nosaltres, inconscients, no hi vam patir gota, i la gent —què sé jo—, o bé van suposar que parlàvem moro, o bé ni tingueren esment de res, enduts per la força dramàtica de l'acció. El fet és que no hi hagué ni la més petita protesta, ans al contrari, acabàrem la nostra escena catalana enmig d'un xàfec d'[aplaudiments].

Us he de confessar que les meves preferències personals són per al drama. M'agrada la comèdia, la bona comèdia, però la identificació plena i absoluta amb el personatge que interpreto, aquella —diguem-ne—, identificació de la pròpia personalitat i encarnació total d'un altre ésser, no l'he sentida sinó en el drama. Per això segurament els meus èxits millors els he aconseguit sempre en els moments de més forta intensitat dramàtica.

I, continuant en el terreny de la confidència, us diré encara que soc una mica desigual, i me n'adono. Segons el dia, puc actuar per sota meu o puc superar-me. Defecte o qualitat? No ho sé; serà el que sigui, però és així.

Estic enamorada del meu art, per damunt de tot, i no deixaria l'escena encara que fos molt rica. Si ho fos, però, no treballaria cada dia ni cal dir-vos que em limitaria a aquelles obres que em plaguessin de debò. Ara, en canvi, em veig obligada a moltes concessions, al respecte de moltes conveniències i interessos propis i aliens. Però, acceptats —de grat o per força— interessos i conveniències, he procurat defensar-los de la millor manera possible. Tot —es tracti del que es tracti— pot fer-se més bé o més malament. I jo

patir-hi qui-sap-lo. No em podia treure les paraules de la boca. Però, a la nit, va ésser terrible. Potser és la vegada que recordo haver patit més, en escena. Anava materialment penjada de l'apuntador que, amb consciència del meu esverament, em dictava cada vegada més alt, quan, en un moment donat, m'adono d'un senyor, de cap allà el rengle setè o vuitè, que s'alça amb parsimònia i avança, sobre les puntes dels peus, passadís avall, tot mirant-me fixament. El veig acostar-se'm, acostar-se'm, fins que vaig tenir un moment de pànic. Em va fer l'efecte que pujava a l'escenari. Però s'aturà ran de[prosceni?] i, donant-hi uns copets amb els nusos dels dits: «Aquest apuntador!», digué. Girà cua i va tornar-se'n al seu lloc, sense pressa (...). Hauria plorat de ràbia i de vergonya. No sé com devia acabar la meua actuació. Probablement, d'una manera no massa brillant, perquè els meus nervis feien de les seves.

Era a Sant Sebastià, en una representació de *Mar i cel*, amb Enric Borràs. Sense adonar-me'n, en un dels moments més patètics de l'obra, em poso a parlar català, i l'Enric em segueix. Continuem així fins a la fi de l'escena, coronada per aplaudiments. Sols en

m'he esforçat sempre quan he fet una cosa, a fer-la tan bé com he sabut. Cap autor, doncs —absolutament cap—, podrà queixar-se de mi quant a bona voluntat i a ganes d'aconterar-lo. Si, amb tot, no he aconseguit de satisfer els desigs de molts d'ells, la culpa haurà estat del meu poc talent, mai de la meua negligència.

Per bé que la crisi del teatre es faci sentir arreu, no puc creure en la seva decrepitud ni molt menys en la seva mort.

El teatre ha tingut, com totes les arts, els seus períodes d'eclipsi. Però si la grandiositat de la tragèdia grega no privà que un dia s'alcessin les veus potents de Shakespeare, de Lope i de Calderón, de Molière i de Goldoni, tampoc aquelles veus no ofegaran l'ímpetu i l'alè del crit i la paraula d'ara, si aquest crit i aquesta paraula responen —com responien aquelles— a una veritat i a una època.

Quant al teatre català, no hem de desitjar sinó que sumi —cada dia més— el seu valor al del teatre universal.

I ara, senyores i senyors, permeteu-me que acabi tot demanant-vos perdó de la gosadia que suposa, en mi, l'haver pensat que tenia res d'interessant a dir-vos.

>> Caricatura de Maria Vila i Pius Daví publicada a El Redondel el 2 de setembre de 1956 per il·lustrar l'article «El séptimo cielo», de Juan Tomás. (Foto: HEMEROTECA DIGITAL DE L'INSTITUT DEL TEATRE)